

Marie-Anne Calame: de Pestalozzi van Le Locle

Een jonge bewonderaar van Calame verhaalde het volgende:

In de afgelopen nacht had ik zo'n bijzondere droom! Een engel zei tegen mij: 'Ga naar Calame en vraag haar ten huwelijk!' Maar toen ik daarna naar Calame ging en deed wat de engel mij gezegd had, was haar antwoord: 'Ga toch naar huis, naar je engel en zeg hem dat hij een sukkel is!'

Marie-Anne Calame (1775-1834) was een markante vrouw, die niet alleen bekend stond om haar energieke wijze waarop zij aanbidders buiten de deur hield, maar ook als pedagoge en kunstenares. Zij stond aan het hoofd van een groot kinderhuis en van een tekenschool. Het is vermoedelijk te danken aan de recente aandacht voor 'vrouwenstudies' dat haar naam, die in vergetelheid was geraakt, nu weer opduikt. Daar komt bij dat zij land- en tijdgenoot was van Pestalozzi (1746-1827) en het lijkt geen toeval dat er tijdens het Pestalozzi-herdenkingsjaar, een biografie van haar is verschenen. Zij gaat namelijk door voor de vrouwelijke tegenhanger van Pestalozzi. Gedurende twee decennia hebben Pestalozzi en Calame op zo'n veertig kilometer afstand van elkaar – in Yverdon en in Le Locle – gewerkt aan gelijksoortige projecten. Beiden ontfermden zich over ouderloze, verlaten en hulpbehoevende kinderen.

Tot op zekere hoogte was Calame zelfs succesvoller dan Pestalozzi. Want hoewel Pestalozzi in talrijke geschriften uiteenzette hoe verwaarloosde kinderen het beste konden worden geholpen, gelukte het hem zélf niet om behoeftige kinderen gedurende langere tijd onderdak te verlenen. Zijn opvoedingsinstituten moest hij, om uiteenlopende redenen, vaak na korte tijd weer sluiten, wat hem later ook wel de bijnaam van *eeuwige mislukkeling* bezorgde. Calame presteerde het daarentegen om gedurende een periode van dertig jaar aan meer dan tweehonderd kinderen en aan vijftig medewerkers een stabiele thuishaven te geven. Onder haar leiding werden honger en besmettelijke ziekten, vijandigheden en laster weerstaan, wat haar de naam opleverde van *kleine Napoleon*.

De vraag dringt zich natuurlijk op of Pestalozzi en Calame weet hebben gehad van elkaars bestaan. Voor Renate Gyalog - de auteur van de pas verschenen biografie - was dat zeker het geval. Er is echter geen enkele aanwijzing dat zij elkaar ooit ontmoet hebben. Evenmin kan men nagaan of Calame de geschriften van Pestalozzi had gelezen.

Verwaarloosde kinderen

In de praktische uitwerking van hun denkbeelden zijn vele overeenkomsten. Calame en Pestalozzi stemden, om te beginnen, overeen in hun keuze van doelgroep: hulpverleners aan en onderwijzen van verwaarloosde kinderen. Beiden stonden bloot aan de kritiek van de overheid dat behoeftige kinderen op deze wijze 'boven hun stand' werden opgevoed en daardoor minder geschikt werden voor allerlei noodzakelijke, mechanische werkzaamheden. Subsidie voor hun sociale arbeid konden beide pedagogen dan ook wel vergeten. Zij zagen zich gedwongen om op 'creatieve wijze' gelden bijeen te brengen, vooral door het schrijven van bedelbrieven aan vermogende personen. Daarnaast beschikte Calame over een eigen inkomen door haar werkzaamheden voor de tekenschool. Op deze school leidde ze kinderen uit meer welgestelde milieus op in miniatuurtekenen en emailleren voor beroepen in de plaatselijke uurwerkindustrie. En met het geld dat ze daarmee verdiende, kon zij haar kinderhuis financieren.

Evenals Pestalozzi propageerde (of beter: praktiseerde) Calame het beginsel van *gelijke kansen*. Geen enkel kind mocht geringer worden geacht dan het andere. Kinderen moesten worden aangesproken op hun eigen aanleg en mogelijkheden. Individuele begaafdheden werden gestimuleerd waarbij de vorderingen van het betrokken kind niet werden vergeleken met andere kinderen, maar uitsluitend ‘met zichzelf’. De kinderen kregen onderricht in: lezen, schrijven en rekenen en in de vakken natuurkunde, aardrijkskunde en tekenen. In onderwijskundig opzicht is nog vermeldenswaard, dat zij de zgn. *Lancaster-methode* toepaste. Bij deze methode werden de jongere pupillen in kleine groepjes onderwezen door oudere leerlingen.

Een andere opvallende gelijkenis is het toepassen van *kinderarbeid* in de opvoedingstehuizen. Deze kinderarbeid mag in geen enkel opzicht worden vergeleken met de commerciële kinderarbeid, die ook nu nog zo veel voorkomt. Het was Pestalozzi en Calame er meer om te doen dat de kinderen leerden werken in een pedagogisch klimaat, waardoor dan bovendien een bijdrage werd geleverd aan de kosten van hun eigen levensonderhoud. Het moesten zinvolle bezigheden zijn. Geen monotone handelingen zoals in de sigarenindustrie, maar werkzaamheden waarbij de handvaardigheid werd ontwikkeld. En bij voorkeur kunstzinnige activiteiten. Bij Pestalozzi leerden de kinderen werken aan het weefgetouw en bij Calame leerden ze kantklossen. Zowel bij Calame als bij Pestalozzi was deze beroepsopleiding erop gericht dat de kinderen zich later zelfstandig konden redden. En er werd voor gezorgd dat de kinderen niet te véél taken kregen. In dit verband werd de volgende uitspraak van De Saussure (1828) serieus genomen: ‘Men moet kinderen niet te veel te doen geven, om te voorkomen dat ze het plezier in hun werk verliezen!’

Vroomheid en revolutie

Naast overeenkomsten zijn er zeker ook verschillen aan te wijzen tussen beide pedagogen. Calame en Pestalozzi hielden zich weliswaar bezig met vergelijkbare sociaal-pedagogische projecten, hun beweegredenen waren echter verschillend. Zij leefden en werkten vanuit verschillende visies. Voor Calame hield de belangstelling voor armenzorg en zorg voor verwaarloosde kinderen verband met haar *piëtistische levensovertuiging*. Zij was met het piëtisme vertrouwd vanaf haar vroege jeugd.

Dit ‘piëtisme’ heeft alles te maken met het Latijnse woord ‘pietas’ dat ‘vroomheid’ betekent. Het betreft een religieuze beweging in verschillende Europese landen, die al dateerde uit de 17de eeuw. Het gaat daarbij niet zozeer om een kerkelijke richting als wel om een beweging waarin sterke nadruk werd gelegd op de subjectieve beleving van het geloof en het praktiseren van christelijke naastenliefde. De piëtisten verzetten zich tegen het in hun ogen verstarde christelijke geloof dat vorm had gekregen in staatskerk en dogmatiek.

Voor het bereiken van een betere wereld was deze praktische inzet evenwel niet voldoende. Daarvoor moesten - volgens de piëtistische overtuiging - eerst alle mensen innerlijk veranderen. En dat geschiedt in relatie tussen God en de mens. In dit heilsproces is God actief en de mens passief. Het piëtisme vertoont in verband daarmee ook wel mystieke en bevindelijke trekken. Bij Calame komt dit mystieke element tot uitdrukking in haar belangstelling voor het zgn. *quietisme*. In uiterste consequentie wordt daarin de menselijke activiteit zoveel mogelijk geminimaliseerd. Bij Calame leidde dit alles tot een tegenstrijdig beeld: enerzijds vertoonde zij een wat dweperige geloofshouding met sterke gerichtheid op het Rijk van God en anderzijds was zij zeer praktisch ingesteld en wijdde zij zich met grote ijver aan haar sociale taak.

Op het gebied van liefdadigheid en kindzorg kende de piëtistische traditie het belangrijke voorbeeld van August Hermann Francke (1633-1727). Als theoloog was hij van

mening dat het geloof zichtbaar moest worden en hij stichtte in de stad Halle een opvoedingsinstituut voor behoeftige kinderen. Mogelijk diende hij als voorbeeld voor Calame, al hadden de kinderen bij Calame een heel wat menswaardiger en prettiger leven dan in het harde opvoedingsklimaat van Francke.

Met betrekking tot het quietisme leidde voor Calame het spoor terug naar Fénelon (1651-1715). In het ouderlijk milieu van Calame werd Fénelon gewaardeerd om zijn mystieke geloofsovertuiging en om zijn aandacht voor *het meisje* in de opvoeding. Zij en haar zusters werden niet uitsluitend voorbereid op een leven als echtgenote, huisvrouw en moeder. Misschien is dat de reden dat zij haar werkzaamheden begon met een *weeshuis voor meisjes: Les Billodes*. Pas later kwam daar een weeshuis voor jongens bij. En nog later ging zij ertoe over om een tehuis op te zetten voor jongens én meisjes.

Qua achtergrond is er dus een belangrijk verschil. Vormde voor Calame het piëtisme de voedingsbodem voor haar handelen, voor Pestalozzi was dit in de eerste plaats een kritisch-politieke gezindheid. Hij werkte ook wel vanuit een christelijke levensovertuiging, maar was daarnaast sterk beïnvloed door zijn leermeester Bodmer, door zijn beroemde tijdgenoot Rousseau en door de denkbeelden van de Franse Revolutie. Met zijn pedagogiek beoogde hij méér dan alleen maar opvoeding. Het ging hem om: ‘soziale Gerechtigkeit und Menschenbildung’. En zijn filosofische hoofdwerk *Meine Nachforschungen* betitelde hij zelf als de *Philosophie meiner Politik*.

Ten slotte verschillen beide pedagogen in publicitair opzicht. Pestalozzi heeft zeer veel geschreven over zijn pedagogische opvattingen en Calame weinig of niets. Van haar is slechts een brievenverzameling bewaard gebleven. Dat lijkt de voornaamste reden voor de latere onbekendheid van Calame. Misschien zijn er nog wel meer ‘Calame’s’ onder het stof van de geschiedenis verdwenen.

Daan Thoomes.

Literatuur:

Renate Gyalog, *Die 'Pestalozzi' von Le Locle. Das Leben der Marie-Anne Calame*. Zürich und Düsseldorf, Benziger Verlag, 1996.

Ein weiblicher Pestalozzi - interview met Renate Gyalog. In: *Leben und Glauben*, nr.22, 30.Mai 1996.

Zie ook: D. Th. Thoomes, ‘Pestalozzi in meervoud’, fulltext: <http://igitur-archive.library.uu.nl/fss/2012-1005-200500/UUindex.html> en ‘Pestalozzi: armenopvoeder en onderwijsvernieuwer’, fulltext: <http://igitur-archive.library.uu.nl/fss/2012-0613-200538/UUindex.html>

Gepubliceerd in: *De School Anno* (periodiek van de Vereniging Vrienden van het Nationaal Schoolmuseum), jrg. 14, nr. 2, herfst 1996, pp. 11- 13.